

Utjecaj migracija na promjene etničke (samo)identifikacije na prostoru srednjovjekovne Slavonije

preveo Saša Vuković
diplomski studij povijesti, istraživački smjer:
Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Europski kontinent, a posebice interesno područje ovog simpozija¹, oduvijek su izloženi valovima migracija raznih naroda i etničkih skupina. Ipak, sastav populacije rijetko se kad promijenio toliko koliko u razdoblju koje smo odabrali za temu ovogodišnjeg susreta. Kao što je pokazano na Mogersdorfu 1994. godine², takve su promjene započele već u kasnom srednjem vijeku. Prodor Turaka nije samo uništio srednjovjekovna kraljevstva već je uzrokovao i masovna preseljenja prema zapadu i sjeveru, ali i prema jugu, sve do Italije. Prve turske osvajačke taktike bile su ograničene na brza osvajanja velikih dijelova teritorija, pa čak – kao što primjer Bosne pokazuje – i čitavih kraljevstava. Međutim nakon što su turski konjanici doprli do hrvatsko-ugarske granice, te su se taktike promijenile. Ta je granica, koju su organizirali Matija Korvin i njegovi nasljednici, zajedno s utverdama koje je, surađujući s Habsburzima, održavalo hrvatsko plemstvo, unatoč svim svojim slabostima, ipak usporila tursko napredovanje. Kako bi slomili otpor na njoj, Turci su započeli sustavno razarati njezino zaleđe. Ta su razaranja bila tolika, da se demografska slika pogođenih područja nije uspjela popraviti sve do 20. stoljeća. Ako nisu bili pobijeni ili nisu izbjegli na sigurnija područja, njihovi su stanovnici masovno odvođeni u ropstvo. To je rezultiralo depopulacijom razorenih područja koja su tako postala lakim plijenom za osvajača te polazišnom točkom za nova osvajanja.³

¹ Riječ je o području sjeverne i istočne Hrvatske, Slovenije, austrijskih pokrajina Štajerske i Gradišća te mađarskih županija Vas, Zala i Somogy. (prim. prev.)

² Konsolidacija i promjene etničkih struktura u panonskom prostoru tijekom kasnoga srednjeg vijeka, Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf 27, Željezno 1996.

³ Karl Kaser, Die Wüstungen entlang der osmanisch-kroatischen Grenze in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts, u: 16. Österreichischer Historikertag in Krems/Donau (1984), 355-367.

Kako bi ojačali vlastitu obranu, Turci su na osvojene i opustjele zemlje trebali naseliti novo stanovništvo. Novi stanovnici stigli su iz unutrašnjosti Balkanskog poluotoka, a u slučaju da je bila riječ o samim Turcima, i iz udaljenijih krajeva Osmanskog Carstva. To je rezultiralo potpunom promjenom etničke strukture osvojenih područja. Slavenski Vlasi i Rašani naselili su zemlju na kojoj su ranije obitali Hrvati, Slavonci i Mađari. U gradove su stigli Turci, kojih je većina bila slavenskog (bosanskog) porijekla. U krajevima u kojima je otpor trajao kraće, te je stoga i pustošenje bilo slabije, poput središnje i istočne Slavonije, održalo se i starosjedilačko stanovništvo.⁴

Prazna sela i selišta trebalo je popuniti i s druge strane granice. Kršćanski feudalci zato su započeli s naseljavanjem Vlaha i drugih grupacija.⁵ S obzirom na porijeklo i odredište novodoseljene populacije, plemstvo je razvilo dva tipa naseljavanja. Oni plemići koji su držali posjede u udaljenijim i sigurnijim područjima, poput Austrijskih Nasljednih Zemalja ili Gradišća, svoje i tuđe kmetove preselili su iz ugroženih u te krajeve.⁶ Iako su tako zapravo olakšali posao Turcima i oslabili obranu granice, ne smije se zanemariti činjenicu da su time spašene tisuće života ugroženih seljaka. (Pri ocjenjivanju njihova postupka nije naodmet osvrnuti se na situaciju tijekom rata koji je nedavno poharao te krajeve. Slične su se dileme javile i tad.) Drugu grupu plemića činili su oni čiji su se najvažniji posjedi nalazili upravo u ugroženoj zoni. Njima nije preostalo ništa drugo nego naseliti Vlahe pristigle iz turskih krajeva te tako pokušati nadomjestiti izgubljene seljake. To su i napravili, iako je gotovo odmah izbio niz nesuglasica s novim doseljenicima, zabrinutima oko naravi svoga podložničkog položaja.⁷ Vlaško će pitanje tako postati jednom od najosjetljivijih točaka ranonovovjekovne Hrvatske i Slavonije. Grupe tih novodoseljenika smjestile su se i uz ugarsko-tursku granicu; pomiješali su se sa starosjedilačkom populacijom i stvorili husarske i hajdučke družine.⁸

Uz Vlahe i Rašane, i druge su skupine izbjeglica pristigle u Hrvatsku, uključujući i uskoke kao najpoznatiju grupu među njima. Ipak, za naš uži, regionalni interes, oni postaju zanimljivima tek nakon što su iz Senja i Hrvatskog primorja preseljeni na žumberački prostor.⁹ Uskoci nisu bili ni etnički, ni vjerski, ni socijalno homogena grupa, a tijekom stoljeća boravka na obalnom području promijenila im se i struktura. Najočitiiji tragovi koje su naposljetku

⁴ Za najnoviji rad o stanju u Slavoniji neposredno nakon turskog osvajanja vidi: Nenad Močanin, „Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog Carstva (1537 – 1691)“, Jastrebarsko 1997.

⁵ Josip Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća, Zagreb 1980, 58-69; 242-262; 519-542.

⁶ Ivan Kampuš (ur.), Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, Zagreb: Globus 1995.

⁷ Dobar su primjer za to Vlasi iz Gomirja. Vidi: Nada Klaić, Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću, Beograd: Nolit, 1976, 169-176.

⁸ Ervin Pاملenyi (ur.), Die Geschichte Ungarns, Budapest: Corvina 1971, 156.

⁹ Catherine Wendy Bracewell, Senjski uskoci, Zagreb: Barbat 1997.

ostavili za sobom na žumberačkom području, uzrokovani su njihovom pripadnošću Unijatskoj crkvi, koja je na ovom području, kao i na području bivše Slavonske vojne krajine u okolici Križevaca, opstala do danas.¹⁰

Značajne promjene etničke strukture i područja oslobođenih od Turaka i onih krajeva uz granicu koji su ostali pod turskom upravom, uzrokovane su Velikom turskim ratom, započetim turskom opsadom Beča 1683. godine. Pred pobjedničkom kršćanskom vojskom nisu pobjegli samo Turci (odnosno, onaj dio koji je u tome uspio) nego i kršćani koji su se našli na njezinu putu. Tijekom opsada turskih gradova, „osloboditelji“ nisu pošteđivali ni đauze, kršćanske „nevjernike“, te su tako u mnogim gradovima vjerojatno nestali i tragovi kršćanskih zajednica. Temeljito barokno preuređivanje panonskih gradova također je omogućila činjenica da u njima nije opstao velik broj stanovnika iz turskih vremena.

Činjenica da je ispražnjena područja trebalo ponovo naseliti uzrokovala je novi val migracija, ovoga puta u suprotnom smjeru. U ranije slavonskim ili mađarskim mjestima, uporaba njemačkog jezika postala je dio svakodnevice. Na panonsko su područje, a posebice na njegov južni dio, pristigli kolonisti iz mnogih drugih krajeva Habsburške Monarhije te je uskoro prevladalo mnoštvo različitih jezika, nošnji i običaja.¹¹

Oslobodilački rat potaknuo je i druge velike migracije. Neuspjeh srpskog ustanka protiv Turaka 1690. godine uzrokovao je njihov masovni bijeg od turske odmazde. Sigurnost su potražili u Slavoniji, Srijemu i Ugarskoj, naselivši se duboko u unutrašnjosti tih kraljevstava. Slično se dogodilo i u Bosni, gdje su ratni sukobi 1697. godine naveli bosanske katolike da masovno prijeđu Savu i nasele se u Slavoniji ili sjeverno od Drave, u Baranji.

Ipak, ne smije se zaboraviti da su ratovi i razaranja bili najvažniji, ali ne i jedini uzrok migracija. Istovremeno turskim osvajanjima, u jugoistočnoj su Europi započete i duboke makroekonomske promjene. „Treća Europa“ (u smislu teorije Jenöa Szücsa¹²) u zapadnu je Europu izvozila hranu i sirovine, a odande uvozila industrijske proizvode. Takvo restrukturiranje gospodarstva dovelo je do fenomena poznatog kao „drugo kmetstvo“, odnosno do značajnog pogoršanja seljačkog položaja. Smanjenje brojnosti radne snage i činjenica da su seljaštvu, a napose onom naseljenom duž ugarsko-turske granice, ali i u drugim krajevima (ne smije se smetnuti s uma ni kršćanska raja koja je u Turskom Carstvu plaćala i dodatan porez) nametnuti viši porezi, doveli su do toga da su seljaci nastojali promijeniti svoj položaj i poboljšati situaciju prese-

¹⁰ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost 1991, 294.

¹¹ Dobar je primjer toga Vukovar. Nakon protjerivanja Osmanlija, etnički sastav toga grada razvio se u šaroliku raznolikost. Igor Karaman (ur.), *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb: Dr. Feletar, 1994, napose članak I. Karamana, *Etnički/nacionalni odnosi u Vukovaru i vukovarskom kraju do Prvoga svjetskog rata*, 207-225.

¹² Jenö Szücs, *Die drei historischen Regionen Europas*, Frankfurt: Verlag Neue Kritik, 1990. Mađarski original: *Vázlat Euröpa härom törteneti regiojärol*, Budapest, Mgovetö Könyvkiado, 1983.

ljenjem u druga područja. Ti su pokreti odveli seljake ili na posjede na kojima su vladali bolji uvjeti ili na granična područja gdje su mogli zadržati status slobodnih vojnika.¹³ Hajdučke su i husarske družine u Ugarskoj nudile osobnu slobodu u zamjenu za vojnu službu, jednako kao i vlaški naseljenici i uskočke skupine u Slavoniji i Hrvatskoj. Sloboda pojedinaca ili manjih skupina postupno je dovela do toga da se čitavi krajevi proglašavaju slobodnim područjima; primjerice svim stanovnicima Varaždinskog generalata dodijeljeni su Vlaški statuti.¹⁴ Naravno, potpuno je drugo pitanje je li život tih slobodnjaka na granici bio bolji od života kmetova u sigurnoj unutrašnjosti, posebice nakon stabilizacije granice i prestanka stalnih turskih pljačkaških provala.

I tako je to razdoblje, koje je trajalo nešto manje od tri stoljeća, promijenilo etničku i demografsku sliku ove regije kao ništa dotad. Tek je maleni udio stanovništva koje je prije turskih ratova nastanjivalo austrijske istočne krunske zemlje – Hrvatsku, Slavoniju i Ugarsku – ostao živjeti u svojem izvornom kraju. Hrvati iz središnje Hrvatske raspršeni su od Moravske do Gradišća, Gornje Austrije, Kranjske, Istre i zapadne Slavonije, sve do središnje Italije, te su na njihova ognjišta pristigli Vlasi, Rašani i hrvatski Bunjevci; Slavonija je naseljena stanovništvom pristiglim iz krajeva južno od Save; bezbrojni pravoslavni i katolički Slaveni naselili su južnu i središnju Ugarsku, dok je na njezinu krajnjem istoku porastao značaj Rumunja kao važnog čimbenika. Daljnje su promjene nastale i uslijed priljeva gorespomenutih njemačkih doseljenika, kao i Roma i drugih manjih etničkih skupina koje su naselile ovaj prostor. To je rezultiralo populacijskom slikom koja je u svojoj biti u panonskoj regiji ostala nepromijenjenom sve do Drugoga svjetskog rata (naravno, ne smije se zaboraviti ni na židovsku populaciju čiji se broj značajno povećao nešto kasnije).

Gore opisane promjene stanovništva prirodno su utjecale i na promjenu starih i izgradnju novih kolektivnih identiteta, što se može opisati na nekoliko načina. U osnovi je ipak riječ ponajprije o nacionalnoj samoidentifikaciji. Izraz „samoidentifikacija“ čini mi se korisnim u razlikovanju tih ranih procesa izgradnje nacija od kasnijih procesa nacionalne integracije. Na formiranje nacionalne samoidentifikacije utjecao je niz čimbenika; i socijalnih i religijskih; i političkih i jezičnih. Istraživanje tih fenomena tek je započelo, a pokušaj njihove sistematizacije za čitavo panonsko područje znatno bi nadmašio mogućnosti ovoga rada. Taj zadatak stoga ostaje budućim, opširnijim i komparativnijim istraživanjima. Za potrebe našeg simpozija izdvojio sam tek primjer samoidentifikacijske promjene čije se uzroke može naći u migracijama i promjenama, odnosno miješanju stanovništva tijekom razdoblja koje je započelo u 15., a nastavilo se sve do 19. stoljeća. No, kako se ne bih previše udaljio od tematskih granica ovog simpozija, pažnju ću posvetiti ponajprije razdoblju od sredine 16. do sredine 18. stoljeća, ulazeći tek neizbježnim digresijama u razdoblje izvan toga vremenskog okvira.

¹³ Karl Kaser. Slobodan seljak i vojnik, Sv. 1, Rana krajiška društva (1545-1754), Zagreb: Naprijed, 1997.

¹⁴ Isto, 99-111.

Kao što je znano, hrvatske su zemlje u tom razdoblju podijeljene na dva dijela – Hrvatsku s Dalmacijom i Slavoniju. Povezivanje tih dvaju dijelova započelo je u mračnim stoljećima srednjeg vijeka¹⁵, a intenzivirano je na kraju tog perioda jačanjem ekonomskih, socijalnih, političkih i kulturnih veza. Različite plemenite obitelji, poput Frankopana ili Zrinskih, ali i ostalih velikaša čiji su se posjedi nalazili i u Hrvatskoj i u Slavoniji, imale su značajnu ulogu u tom procesu. Povezivanje gradova poput primjerice Zagreba i Senja također je bilo vrlo značajno. Iako važnost crkvenih redova u integrativnim procesima još uvijek nije dovoljno istražena, ne smije se zanemariti ni ulogu Crkve. Pa ipak, Hrvatska i Slavonija tijekom srednjovjekovlja ostale su jasno odvojene. Obje su imale vlastite granice, zasebne banove i sabore te vlastitu crkvenu organizaciju (ili organizacije) i grbove. No, unatoč očitoj etničkoj bliskosti, postojale su i prilično jasne razlike u terminologiji korištenoj kod stanovnika obaju kraljevstva pri opisivanju samih sebe. Stanovništvo Hrvatske u domaćim i stranim izvorima nazivano je Hrvatima ili Slovincima (što je ikavizirana verzija zajedničkoga slavenskog imena).¹⁶ Iako detaljno istraživanje tih termina još uvijek nije provedeno, s popriličnom se sigurnošću može pretpostaviti da je terminom „Hrvati“ prije svega, no ne i isključivo, označavano plemstvo organizirano u bratstva i rodove, a „hrvatskim“ jezik korišten od Istre do Dubrovnika. Ostatak populacije, to jest neplemenito seljaštvo, nazivan je „Slovincima“, terminom koji je od ranije korišten u stranim tekstovima („Schiavoni“), no za čitavo stanovništvo ne samo Hrvatske već i čitave unutrašnjosti istarsko-jadranske obale, sve do panonskog prostora. Tijekom vremena pojavio se i termin „Iliri“, no bila je riječ tek o stručnom nazivu korištenom samo u učenim krugovima.¹⁷

Za razliku od Hrvatske, u Slavoniji je postojalo samo jedno ime za njezino stanovništvo - „Slavonci“ (odnosno, točnije, „Slovinci“, kako navode kajkavski izvori). Kajkavski termin „Slovinci“ ne smije se pomiješati s imenom stanovnika današnje Republike Slovenije, koje su stari slavonsko-kajkavski pisci nazivali Kranjcima. Iako je termin „Slovinci“ zapravo kajkavska inačica ikavskog termina „Slovinci“, potpuno je jasno da je taj izraz korišten samo za kajkavsku populaciju, koja je ikavske „Slovince“ nazivala ponajprije „Horvati“ ili „Dalmatincima“.

Iako se čini da ime „Hrvati“ u Slavoniji nije korišteno do 16. stoljeća, detaljno bi istraživanje, koje dosad nije provedeno, možda moglo dokazati postojanje nekoliko izoliranih iznimaka, vezanih uz gorespomenute plemićke obitelji, koje su pristigle iz Hrvatske i držale posjede u Slavoniji. Nazivi „Hrvati“ za imanje u Srijemu, „Horvati“ kod Zagreba, posjedi „Velika Horvatska“ i „Mala Horvatska“, rijeka „Hrvatska“ koja izvire kod Desinića ili potok „Hervacka“¹⁸ kod bivšega pavlinskog dobra Rakitovac prije dokazuju rijetku negoli

¹⁵ Integracijske procese na hrvatskome srednjovjekovnom prostoru obradio je Tomislav Raukar u *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

¹⁶ Isto, 139-141.

¹⁷ Isto, 386-387.

¹⁸ CD XVII, 161.

čestu uporabu termina „hrvatski“, a i za svaki bi od tih naziva tek trebalo dokazati da potječu iz vremena prije 16. stoljeća.

Pritisak Turaka na ostatke Slavonije i Hrvatske, zajedno s rezultirajućim migracijskim procesima, doveo je do promjene u ustaljenom načinu imenovanja stanovništva, ali – što je još zanimljivije – i do promjena u samoidentifikacijskim uzorcima. Baveći se tim pitanjem, bavimo se ujedno i problematikom nacionalnointegracijskih procesa u predmodernim društvima. Potrebno je ovdje istaknuti da se priklanam autorima koji početke nacionalnih ideologija i integracija smještaju znatno prije 19. stoljeća.¹⁹ Iako je nesumnjivo da nacija 17. stoljeća nije istovjetna naciji 19. ili 20. stoljeća, ipak se određeni stupanj „nacionalne“ integracije može uočiti već i u tom razdoblju.

U zapadnim krajevima srednjovjekovne Slavonije, to jest na području između Drave, Sutle, Žumberka, Kupe i Slavonske vojne krajine, moguće je ustvrditi četiri mehanizma promjena:

1. Doseljavanje hrvatskog stanovništva iz sélä južno od rijeke Kupe na razorene veleposjede u zapadnim krajevima srednjovjekovne Slavonije. Iako neplemeniti seljaci i građani nisu bili glavni nositelji hrvatske samoidentifikacije (ili to uopće nisu bili), zbog njihova teritorijalno-političkog porijekla, a kako bi ih razlikovalo od sebe, starosjedilačko ih je stanovništvo nazvalo kajkavskim terminom „Horvati“. Broj „Horvata“ među Slavoncima (nazivanimima „Slovincima“) tako je rastao tijekom čitavog 16. stoljeća.²⁰ Samorazumljivo je i da su elementi jezika tih „Horvata“ ušli u jezik zapadne Slavonije, čime je odozdo započeta jezična integracija Sjevera i Juga.

2. Doseljavanje hrvatskog plemstva, koje je u Slavoniji dobilo nove posjede ili započelo vojnu službu na Krajini. To je plemstvo bilo glavni nositelj hrvatske samoidentifikacije, jer su termini „plemić“ i „Hrvat“ bili istoznačni.

¹⁹ Primjerice: Bernhard Giesen (ur.), *Nationales und kulturelles Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit*. Frankfurt am Main: Surkamp 1991, napose Otto Dann, *Begriffe und Typen des Nationalen in der frühen Neuzeit*, 56-73. i Joachim Ehlers, *Mittelalterliche Voraussetzungen für nationale Identität in der Neuzeit*, 77-99. O nacijama, „nacionalizmu“ i patriotizmu u srednjemu i ranom novom vijeku, s posebnim naglaskom na Ugarsku vidi: Jenő Szűcs, *Nation and Geschichte*, Köln-Wien: Böhlau 1981, 76-130. Nadalje vidi: István Zimonyi, *The Concept of Nation as interpreted by Jenő Szűcs*, u: Ladislaus Löb, Istvan Petrovics, György E. Szönyi (ur.), *Forms of Identity. Definitions and Changes*, Szeged: Attila Jozsef University 1994, 1-8. Navedena antologija sadrži i druge zanimljive ideje o temi „nacije“ i „nacionalnog“ u srednjemu i ranom novom vijeku; posebno bih volio izdvojiti iznimno zanimljiv doprinos Tibora Klaniczaya, *The Concept of Hungaria and Pannonia in the Age of the Renaissance*, 9-20. U tom članku autor opisuje postupno odvajanje Slavonije od Ugarske u narodnoj svijesti tijekom 16. stoljeća i razvoj osobna osjećaja pripadnosti području između Save i Drave, čije su veze s Hrvatskom sve više jačale.

²⁰ Josip Adamček, Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1976. Na najstarijem sačuvanom popisu za kraljevski porez diku u Križevačkoj županiji iz 1495. godine nalazi se pet ili šest osoba s prezimenom Horvat ili Horvatić, 9-15.

Stare hrvatske plemenite obitelji uglavnom su nestale u borbama s Turcima ili pak su u novoj sredini izgubile svoj plemićki status te se svele na seljački položaj. No, pojedini rodovi, poput Keglevića, Draškovića, Mogorovića ili Budačkih, uspjeli su steći zemljoposjede u Slavoniji te tako sačuvati svoj status ili ga čak značajno poboljšati.²¹ Dok je već i prije, zahvaljujući obiteljima Zrinskih i Frankopana, koje su držale posjede s obje strane Kupe, bilo veza između Hrvatske i Slavonije, preseljenje plemstva dodatno ih je osnažilo.

3. Postupno propadanje plemstva u Hrvatskoj i Slavoniji kao rezultat protuturskih ratova, tijekom vremena onemogućilo je normalno održavanje zasebnih sabora, posebice hrvatskog, uslijed čega se već polovinom 16. stoljeća javila potreba njihova spajanja.²² Smanjenje teritorija, a shodno tome i prihoda, kao i potreba da se obrambene strukture učine učinkovitijima, doveli su naposljetku i do konačnog spajanja funkcija slavonskog i hrvatskog bana.²³ Iako je više stanovnika vjerojatno živjelo u slavonskom dijelu ujedinjenih Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije negoli u njihovu hrvatskom dijelu, hegemonija hrvatskog plemstva hrvatsku je samoidentifikaciju očito učinila intenzivnijom. Drugi je razlog bila njezina naglašena posebnost u odnosu na općenitiju slavonsku samoidentifikaciju. Ujedinjenje je stoga naposljetku provedeno pod hrvatskim imenom. Promjene imena Sabora tijekom 17. stoljeća zanimljiv su pokazatelj načina na koji je odabrano ime pod kojim će se skupiti „ostaci ostataka“ zemalja oslobođenih od Osmanlija.²⁴ Istraživanje te vrste po-

²¹ Najnoviji rad o hrvatskoj emigraciji tijekom ratova s Turcima dosad je neobjavljeni magistarski rad Ivana Jurkovića, „The fate of the refugees in Medieval Croatia during the Ottoman invasion”, Budapest, Central European University, 1995. U tom radu popisana je sva literatura koja je relevantna za tu temu. Jurković naglašava da je razdoblje iseljavanja nižeg plemstva iz Hrvatske započelo oko 1520. godine i nastavilo se sve do početka 17. stoljeća, 49. Tako su, primjerice, u Turopolju naseljeni plemići bana Ivana Karlovića, dok su crkveni velikodostojnici pratili Hrvate pri njihovoj seobi u Gradišće, 39. Jurković smatra da je niže plemstvo bilo ono koje je očuvalo i ojačalo hrvatski identitet među iseljenicima, 65-66.

²² Josip Kolanović, Hrvatski sabor od narodnih zborovanja do građanskog sabora 1848, u: Željko Sabol (ur.), Hrvatski sabor, Zagreb: Sabor Republike Hrvatske – Školska knjiga – Globus, 1994, 31-33.

²³ Od 1596. godine postoji samo jedan ban za Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju. Ferdo Šišić, „Pregled povijesti hrvatskoga naroda”, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1975, 351.

²⁴ Analiza saborskih zaključaka (Zaključci Hrvatskog sabora, Sv. 1, ur. Josip Buturac, Zagreb: Državni arhiv, 1958; Sv. 2, 1958) pokazuje da je između 1631. i 1713. godine Sabor pet puta promijenio svoje ime: 1. „Sabor Kraljevstva Slavonije“, 2. „Kraljevstava Hrvatske i Slavonije“, 3. „Kraljevstava Slavonije i Hrvatske“, 4. „Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ i 5. „Sabor Kraljevstva“. U razdoblju od 1631. do 1675. najčešće, 83 puta, nailazi se na ime „Sabor Hrvatske i Slavonije“. Svi su ostali nazivi korišteni samo devet puta. Od 1675. do 1680. naziv „Sabor Slavonije“ iskorišten je samo četiri puta, a „Slavonije i Hrvatske“, „Hrvatske i Slavonije“ i „Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ samo po jedanput. Od 1681. do 1683. prevladava „Sabor Kraljevstva“, bez dodatnih oznaka (11 puta), dok se naziv „Sabor Slavonije i Hrvatske“ spominje dvaput. Nakon

litičke terminologije zaslužuje značajno više sistematizacije i pozornosti nego mu je posvećeno u dosadašnjoj historiografiji. Prema tim podacima, unatoč poznatom otporu „Slavonaca“ (saborski grb bio je ujedno i grb Kraljevine Slavonije), do početka 90-ih godina 17. stoljeća, naposljetku je prevladao tradicionalni ugled Kraljevine Dalmacije (i Hrvatske). No, unatoč pobjedama nad Osmanlijama, Dalmacija je ostala izvan dosega vlasti kralja i Sabora, što je hrvatskom dijelu olakšalo stjecanje prevlasti u zajedničkoj Kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj.

4. Djelovanje intelektualaca bilo je vrlo važno u procesu integracije i kreiranja nove samoidentifikacije slavonskog stanovništva. U zapisima kroničara, propovjednika i književnika, zrcale se promjene s kojima se tijekom triju stoljeća morala suočavati srednjovjekovna Slavonija. Iako sustavno istraživanje te problematike tek predstoji, na nekoliko je primjera već moguće demonstrirati o čemu se radilo.

Iako je tiskanje kajkavskih knjiga započelo tek s aktivnošću varaždinskoga književnog kruga u drugoj polovici 16. stoljeća²⁵, već tad prisutna razina standardiziranosti jezika svjedoči o postojanju kajkavske literature i u prijašnjem razdoblju.²⁶ Zaključci o toj literaturi zasad se mogu donijeti tek temeljem nekoliko dostupnih fragmenata. Među najstarijim djelima tiskanima na tom jeziku ističe se „Kronika vezda znovich zpravljena kratka szlouenskim jezikom“ (Ljubljana, 1578.) Antuna Vramca²⁷, koja pokriva razdoblje od početka svijeta do godine tiska. U dijelu posvećenom razdoblju prije Turaka, Hrvatska se jedva spominje, što svjedoči o njezinu potpunom izostanku iz polja autorovoga zanimanja. Tek s dolaskom Turaka i padom Bosne, Vramec više pozornosti posvećuje stanju u Hrvatskoj, no te su informacije još uvijek rijetke i uglavnom vezane uz opise istovremenoga turskog pustošenja i u Slavoniji i u Hrvatskoj. Vramčeva kronika stoga je istinski slavonska kronika, pisana kajkavskim jezikom, čija je glavna preokupacija vezana uz sudbinu „Szlouenskog orsaga“.

pobjede kod Beča i početka oslobađanja hrvatskih zemalja od Turaka, nazivi „Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (šest puta do 1694.) ili tek „Kraljevstva“ najčešće se koriste, a u ranim 90-ima sedamnaestog stoljeća „Kraljevstva Slavonije“ iskorišten je pet puta. Poslije 1694. godine nazivi „Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ i „Kraljevstva“ koriste se tek s jednom iznimkom.

²⁵ Krešimir Georgijević, Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1969, 45-55; Alojz Jembrih, Život i djelo Antuna Vramca, Čakovec: Zrinski 1981; Marin Franičević, Povijest hrvatske renesansne književnosti, Zagreb: Školska knjiga, 1983, 607-620; N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb-Koprivnica: Dr. Feletar 1994, 131-133.

²⁶ O počecima kajkavske književnosti i književnog jezika vidi: Zlatko Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978, 33-34; Olga Šojat, Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti 16. stoljeća, Kaj 8/9-10, 1995, 9.

²⁷ Pretisak s predgovorom Alojza Jembriha objavljen 1992. godine u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Kršćanske sadašnjosti.

Uz nekoliko djela drugih regionalnih povjesnika (u smislu njihova porijekla, ne značaja), nekoliko desetljeća nakon Vramčeve kronike, pojavilo se mnogo ambicioznije djelo slavonskog velikaša Jurja Rattkaya, naslovljeno „*Memoria regnum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*“ (Beč, 1652.). Već i sam naslov svjedoči o tome da se autorovo zanimanje protegnulo na znatno veće područje, ali i da je Hrvatska u novostvorenoj zajednici Slavoniji preuzela prvenstvo. Kao preteča puno poznatijeg djela „*Croatia rediviva*“ Pavla Rittera Vitezovića, ovo djelo zaslužuje mnogo više pažnje negoli mu je dosad posvećeno. U njemu Rattkay izlaže ideju o jedinstvu slavenske ili ilirske nacije.²⁸ Od posebna je interesa za nas činjenica da se granice Slavonije proteže od Vinice i Susedgrada do Vukovara i Beograda (s tim da je ranije Slavoniji pripadao i administrativni okrug Celja)²⁹, dok – s druge strane – nabrajajući slavenske narode, navodi Dalmatince, Hrvate, Bosance i druge, ali potpuno zanemaruje Slavonce.³⁰ Temeljem ovih dviju najstarijih sjevernohrvatskih kronika, čiji su autori obojica Slavonci, može se zaključiti da su se odnosi između Hrvata i Slavonaca potpuno promijenili u razdoblju od sedamdesetak godina.

No, potrebno je promotriti i ostala djela. Uzmimo primjerice rječnik i definicije pojmova „Hrvat“, „Slavonac“ i „Ilir“. Ivan Belostenec u svom hrvatsko-latinskom rječniku „*Gazophylacium*“³¹ očigledno nije uspio uskladiti tu terminologiju pa tako pojam „Slavonija“, označen kao „Szlovensko kraljevstvo pod ugarskom krunum“ odvajava od pojma „Hrvatska“, objašnjenog kao „Horuatski orszag“, no istovremeno pod pojmom „Iliri“ okuplja i „Hrvate“ i „Slovence“. Spomenuto postaje još zamršenije pri objašnjavanju pojedinih geografskih pojmova: Varaždin je grad u Slavonskom Kraljevstvu, a Zagreb je prijestolnica Hrvatske – no, prema ilirsko-latinskom svesku rječnika, i Zagreb se nalazi u Slavoniji. Sava teče kroz Hrvatsku, a Drava odvajava Slavoniju od Ugarske. Uporaba etnonima u Belostenčevo se vrijeme očigledno još nije bila ustalila, no očigledno je da su termini „Slavonija“ i „slavonski“ postupno premješteni prema sjeveru i posebice istoku, na prostor koji podrazumijevaju i danas.

U drugome svom djelu, „Deset propovjedi o euharistij“³², Belostenec svoj jezik opisuje kao hrvatski, što potpuno odgovara sredini u kojoj je radio.

²⁸ Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae inchoata ab origine sua, et usque ad praesentem annum MDCLII. Deducta auctore Gregorio Rattkay de Nagy Thabor, lectore et canonico zagrabiensi. Editio altera. Vindobonae, Typis Josephi Kurzböck, 1772, 34.

²⁹ Isto, 35-36.

³⁰ Isto, 34.

³¹ Joannis Bellosztenecz Gazophylacium, seu Iatino-illyricorum onomatum aerarium, vol. II: Gazophylacium Illyrico-latinum, Zagrabiae: Typis Joannis Baptistae Weitz, 1740.

³² Prema: Olga Šojat, Ivan Belostenec, u: Olga Šojat (ur.), Hrvatski kajkavski pisci, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/2, Zagreb: Zora i Matica hrvatska, 1977 (dalje: PSHK, 15/2), 264: „I zatem je ove reči izrekao, koje sam dijačkim jezikom izgovorio, a vazel sam je iz knjig šoltarskih svetoga Davida, iz popevke sto i desete, a ovako se horvatsko tolmače...“, 269.

Belostenec je naime pripadao ozaljskom krugu, okupljenom oko obitavališta velikaške obitelji Zrinskih, koje je, takoreći, bilo sjecište političkih i kulturnih veza između hrvatskog Sjevera i Juga.³³ Tako se Katarina Zrinska u svom djelu „Putni tovaru“ obraća gospodi Kraljevstava Hrvatske i Slavonije, opisujući njihov jezik kao hrvatski³⁴, a Petar Zrinski u svom prijevodu „Adrijanskoga mora sirena“ često govori o „Hrvatima“ i „hrvatskom“, dok „slovenski“ spominje samo jednom.³⁵ Ozalj je dakle bio vrata kroz koja su hrvatski utjecaji ušli u Slavoniju.

Na sjeveru se međutim razvio dugotrajni otpor širenju imena „Hrvatska“. Pritom su se posebno istakli poznati propovjednici, poput Jurja Habdelića, ali i ostali predstavnici Crkve. U predgovoru svog djela „Zerczalo Marianzko“, Habdelić svoj jezik imenuje „slovenskim“, a onima koji preferiraju govoriti hrvatski savjetuje da „lehko“ čitaju kao „lahko“, „osem“ kao „osam“ itd.³⁶ U toj knjizi, kao i u ostalim svojim djelima, Habdelić dosljedno koristi pojmove „slovenski jezik“ i „slovenski orsag“, obuhvaćajući njima – dakako – i Zagreb.³⁷ Nikola Krajačević također je objavio svoj molitvenik na slavonski

³³ O ozaljskom krugu vidi: Vinski, Putovima hrvatskoga književnog jezika, 36-38.

³⁴ Katarina Frankopan Zrinska, Pivni tovarvs vnogimi lipimi, nouimi i pobosnimi molituami iz nimskoga na hervaczki jezik isztomachen i szpraulyen, V Benetkih pri Babianu, 1661, prema: Olga Šojat, Ana Katarina Frankopan-Zrinska, u: PSHK, 15/2, 5-39. „Vsega horvatckoga i slovinskoga orsaga gospodi ... Premišljavajuži vnogokrat, da se skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hrvatkoga ovo doba štampanih knjig nahodi...“, 19.

³⁵ Petar Zrinski, Adrijanskoga mora sirena, Štampana u Benecih pri Zamariji Turrinu, 1660. Prema: Josip Vončina, Petar Zrinski, u: Josip Vončina (ur.), Zrinski, Frankopan, Vitezović – Izabrana djela, Zagreb: Zora i Matica hrvatska, 1976, 21. Pale vitezove Zrinski opisuje kao „obrambo hrvacka“ (53) potom piše o „davori zibrani hrvacki džičihu“ (55), bana označuje kao „ta hrvacka glava“ (149), govori o „hrvackom domu“ (103) i naglašava da su Siget branili i Hrvati (66, 91). Pridjev „slovenski“ koristi jedan jedini put i to u stihu „ovo j pisam ravna, moja rič slovinska“ (133), pri čemu nije jasno misli li time na hrvatski jezik ili taj termin koristi kao opću slavensku oznaku.

³⁶ „Malo je do se dobe slovenskim jezikom, za katere bi ja bil znal, knjig štampano. Ali ni onem ogovorljivi jeziki prostili nesu. Nekomu teh takoveh knjig reči nesu bile prave horvatske, nekomu nesu bile prave slovenske... Znam da bude, ki reče: ova je majdačka (jastrebarska, op. prir.), ova zagorska, kranska ova, ova solarska (čakavska, op. prir.), ova nemška, tukavska ova reč... Ništamenje, komu se horvatski hoče govoriti, neka reče mesto lahko lahko, mesto osem osam, mesto jalen jalan, mesto nesem nisam etc... Ja sem činil štampati onak, kak onde govore, gde sem pisal.“, u: Zerczalo Marianzko, to je to Poniznozt devicze Marie, ka je Boga rodila. Uszem szlovenzkoga i horvatckoga naroda kerschenikom..., Stampano vu Nemskom Gradczu pri Ferenczu Widmanstetteru, 1662. Prema: Olga Šojat, Juraj Habdelić, PSHK, 15/2, 59-60.

³⁷ Tako i u knjizi „Pervi otca nassega Adama greh“ govori o „našemu slovenskom jeziku“. Prema: Olga Šojat, Juraj Habdelić, u: Olga Šojat (ur.), Hrvatski kajkavski pisci, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/2, Zagreb: Zora i Matica hrvatska, 1977 (dalje: PSHK, 15/2), 98.

skom, a u djelu „Szveti evangeliomi“ (1651.) Zagrebačku biskupiju opisuje kao „Czirkvu zagrebečku szlovensku“.³⁸ U predgovoru svoje „Molitvene knyisicze“ (1640.) koristi pojmove „Slavonci“, „slavonski jezik“, „slavonsko pismo“, „slavonske knjige“ i „slavonski“.³⁹ Krajačević bi stoga mogao biti jednim od prvih predstavnika onih sjevernohrvatskih pisaca koji su dosljedno promovirali kajkavsku varijantu jezika nasuprot širenju hrvatskog, čak i ako se radilo tek o razlikama u jezičnom nazivu. Tako primjerice u predgovoru svoga djela „Szveti evangeliomi“ kaže da je riječ o prijevodu s latinskog i mađarskog na „naše pravo slovensko zagrebečko slovo“.⁴⁰ Iako je taj predgovor službeno potpisao zagrebački biskup Petar Petretić, shodno navedenom može se zaključiti da ga je napisao sam Krajačević. Tom knjižicom htio je postići da Slavonci (a knjiga je namijenjena svima, i onima u planinama i brdima; i onima u selima, gradovima i trgovištima) „vsi jedno, jednakem zakonom govorimo... i kak je drugi narodi po drugeh orsageh svojem vlastnom slovom vun zgovarjaju“.⁴¹ Knjiga je također trebala biti korištena među Slavoncima obaju spolova. Propovjednici su narodu trebali čitati slavonske knjige, kao što su to radili mađarski, njemački, češki i slovenski propovjednici. Predgovor „Evangeliomima“ vjerojatno se može promatrati kao dokument „nacionalne“ kajkavsko-slavonske ideologije, posebice jer je objavljen u nekoliko izdanja te je očigledno bio prilično popularan.⁴² Budući da je primarna autorova namjera ipak bila neobrazovanim kršćanima pružiti ispravne vjerske tekstove, pa je stoga i prionuo prevođenju „latinskih i mađarskih“ knjiga na „slavonski jezik“, u ovom je slučaju nemoguće razdvojiti religiozno od „nacionalnog“.

S druge strane, prodor hrvatskog etnonima u slavonski prostor bio je nezaustavljiv. Već u „Prekomurskoj pjesmarici“ Hrvatima je dana istaknutija uloga u obrani Sigeta negoli ugarskim i slavonskim vitezovima.⁴³ U drugoj

³⁸ Szveti evangeliomi, koteri szveta Czirkva zagrebecska szlovenzka, okolu godisca, po nedelye te szvetke sive... i szlovenzkm szlovom na szvetlo vun dani i stampani, Vu Nemskom Gradcze, pri Ferencze Widmanstadiuse, 1651. Prema: Olga Šojat, Nikola Krajačević, u: Olga Šojat (ur.), n. dj, 15/2, 300.

³⁹ Molitvene knyisicze. Vszem Christusevem vernem szlovenzkgoga jezika, priztoyne i hasnovite. Vu Posone, 1640. Prema: Olga Šojat, bilješka 36, 300.

⁴⁰ „Zato, pokehdob predtemtoga ne bilo videti vu našem Slovenskom orsage slovenskem jezikom dostojno štampaneh evangeliomov, ja, gledeći na općinsko dobro te na duhovneh pastirov potreboču, jesem vćinil ove evangeliome slovenske ispraviti i štampati vu to ime, da bi naši cirkveni pastiri i prodekatori slovenski svete evangeliome iz knjig slovenskeh pred ljuctvom čteli, poleg običaja i navade prodekatorov vugerskeh, nemških, čeških i kranjskeh, koteri svete evangeliome vsaki vu svoj jezik imaju preobrnene i štampane.“ Prema: Olga Šojat, bilješka 36, 324.

⁴¹ Isto, 325.

⁴² Ovo se djelo do 19. stoljeća pojavilo u nekoliko izdanja, i to ne samo u Hrvatskoj; Isto, 301. Bilo bi vrlo zanimljivo usporediti „nacionalnu“ terminologiju u različitim izdanjima, što mi ovom prilikom nije bilo moguće.

⁴³ Olga Šojat, Prekomurska pjesmarica I, u: PSHK, 15/1, 198-252, posebno 211: „Zrinski Nikolauš lekместо mi pojде / vu trden Siget grad s horvačkom gospodom / i z leipim šeregom; njega sprevodiše / horvačka, vogerška, slovenska gospoda.“

polovini 17. stoljeća Juraj Ščrbačić, jedan od rijetkih laičkih kajkavskih autora, piše samo o „hrvatskoj zemlji“, „hrvatskom plemstvu“ i „hrvatskom banu“.⁴⁴ Krajem 17. stoljeća Mihalj Šimunić pojmu „hrvatski“ ne suprotstavlja više pojam „slavonski“, nego „varaždinski“, pri čemu podrijetlo nekih, po svemu sudeći potpuno kajkavskih riječi, pronalazi u regionalizmima.⁴⁵ U posveti svog djela „Zvončac“, najvjerojatnije tiskanoga u Grazu 1670. godine, grofu Nikoli Erdödyju Matija Magdalenić naglašava da „ove knjižice... niti su zavsima pravo hrvacki pisane niti slovinski, nego Sclavonico-Croatice“.⁴⁶ Boltižar Milovec, koji je vjerojatno 1657. godine objavio „Molitvenu knjižicu“ Nikole Krajačića, u kojoj je jezik kojim je pisana nazvan „slovenskim“, četiri godine kasnije objavljuje u Beču svoje djelo „Dvoi dussni kinch“, u kojem je jezik kojim je pisano nazvan „hervatckim“, kao i u sljedećem Milovčevom djelu, „Dussnom vertu“, iz 1664. godine.⁴⁷

Tijekom 17. su stoljeća u zapadnim dijelovima srednjovjekovne Slavonije konačno promijenjena imena jezika i naroda. Iako je jezik u svojoj biti ostao isti, to jest kajkavski, tek s ponekim utjecajima štokavskog i čakavskog, u 18. ga se stoljeću prestalo nazivati „slovenskim“, odnosno sve ga se češće počelo nazivati „horvatskim“. Dobar je primjer takve promjene pjesmarica „Cithara octochorda“, objavljena u nekoliko izdanja.⁴⁸ Dok izdanje iz 1701. godine još uvijek govori o latinsko-slavonskim pjesmama koje pjeva slavonski puk⁴⁹, izdanje iz 1721. godine već spominje „latinsko-hrvatske pjesme hrvatskog puka“.⁵⁰ Početkom 19. stoljeća Tomaš Mikloušić u svom „Stoletnom

⁴⁴ Cantiones Georgii Scherbachich (rukopis), 1678, prema: Olga Šojat, Pjesmarica Jurja Ščrbačića, u: PSHK, 15/2, 335-371. Pojmovi „orsag horvacki“, „gospoda horvacka“ (355) i „ban horvacki“ (359) pojavljuju se u pjesmi „De rebellione comitis Petri Zriny“, 352-363.

⁴⁵ Mihalj Šimunić, Fenix pokore pod krelyutmi miloszerdnoga pelikana pochivajucha, to jeszt Prodeke nedelyne k zdenczu pokore vabeche..., Vu Zagrebu, 1697, prema: Olga Šojat, Mihalj Šimunić, u: PSHK, 15/2, 374-396. Šimunić u uvodu naglašava: „Najdeš, dobrovoljni čtače, vu ove knjige reči, nekoje k štajerskom, nekoje k vugerskom, nekoje k varaždinskom, nekoje k horvatskim spodobne; spričanog s tem me imaj, da sem ja sin međmorski, med Štajerom i Vugri roden, da sem vekšim taljem vu Varaždinu v školu hodil i da sem sada nevredni karlovačke pokrajne jašprišt, otkud sem se vsem ljudem moral priložna s Pavlom vučiniti, da vsim Krištuša zadobim.“, 381-382.

⁴⁶ Prema: Olga Šojat, Matija Magdalenić, u: PSHK, 15/1, 170.

⁴⁷ Dvoi dussni kinch..., Stampan vu Bechu, Pri Mattheu Cosmeroviu, 1661; Dussni vert, duhovnim cvetiem naszagyen..., Stampan vu Bechu, Pri Janussu Jacobu Kümeru, 1664. Prema: Olga Šojat, Boltižar Milovec, u: PSHK, 15/2, 141; 143.

⁴⁸ Olga Šojat, Cithara octochorda, PSHK, 15/2, 397-408.

⁴⁹ Cithara octochorda seu cantus sacri Latino-Sclavonici... ut in Sclavoniae populis erga Deum, Divosque animos accendat, Vienna: Typis Leopoldi Voigt, 1701. Termin „hrvatski“ može se naći i u ovom izdanju, međutim zato što su pojedine pjesme označene kao „planctus croaticus“ ili „hymnus croaticus“. Vidi: Šojat, Cithara octochorda, 416-419.

⁵⁰ Cithara octochorda seu cantus sacri Latino-Croatici... ut in Croatiae populis erga Deum, Divosque animos accendat, Vienna: Typis Leopoldi Voigt, 1723.

kalendaru“ hvali kajkavski hrvatski jezik sljedećim riječima: „Naš horvatski jezik, ako gdo ali osebne reči ali složnost celoga govorenja prez vsake presude prav premisli, pred vnogemi drugemi dičiti se more, da k dijačkomu, hoću reći naj poglavitešemu na svetu jeziku, naj spodobneši je; rođeni Horvat vsakoga jezika reći tak prikladno zgovarja, da njemu nigdar, kak drugeh jezikom znanecem, sponesti se ne more, da vu zagovarjanju reći drugoga jezika, navlastito dijačkoga, kakovo nespačno iz materinskoga svojega jezika zavlachenje bi se čulo; naj pako koj goder drugoga jezika znanec kakovo govorenje iz dijačkoga vu svoj jezik prenese, nigdar tak složno, skoro od reči do reči, kak Horvat vu svoj jezik, toga včinil ne bude. Ne li, ada, vredno ovakov jezik preštímavati, obdelavati, ter kaj više knjig vu takovem van na svetlo davati?“⁵¹ Mikloušić dakle naglašava da je hrvatski jezik posebno podudaran s latinskim te stoga netko, čiji je materinski jezik hrvatski, neće imati problema s drugim jezicima, a ponajmanje s latinskim; prijevodi s latinskog na druge jezike ne mogu biti toliko točni, književno doslovni, kao prijevodi na hrvatski. Kako bi se taj jezik i dalje razvijao, važno je objavljivati što više knjiga pisanih njime. Čini se gotovo apsurdnim što Mikloušić hrvatski jezik brani od „šlavonskog“⁵²: stari slavonski jezik, odnosno kajkavski, postao je „horvatskim“ jezikom, dok je štokavski jezik postao „slavonskim“. Štoviše, Juraj Mulih prozvao je štokavski govoreći narod „Slavincima“.⁵³

Ovaj kratki pregled istaknutih citata iz raznih djela kajkavske i sjevernohrvatske latinske književnosti pokazuje da su promjene u samoidentifikaciji stanovnika zapadnih krajeva srednjovjekovne Slavonije bile rezultat jačanja povezanosti sa srednjovjekovnom Hrvatskom, ali i miješanja populacija uzrokovanog migracijama te stvaranja jezične mješavine različitih hrvatskih narječja, u kojoj je zadržana prevlast kajkavskog. Pod turskim je pritiskom hrvatski identitet premješten na nova područja. Premda ne bez otpora, Slavonci su se počeli nazivati „Hrvatima“, prigrlili povijest srednjovjekovne Hrvatske kao vlastitu te dodali naziv „Hrvatska“ imenu svog kraljevstva. Riječ je o predmodernom procesu nacionalne integracije, izvedenom i „odozgo“ i „odozdo“ – „odozgo“ zbog utjecaja stvaranja zajedničkoga političkog okvira, objedinjavanja sabora i ujedinjenja plemstva kao „političke nacije“, a „odozdo“ zbog provedbe stvaranja zajedničkog jezika kontaktima zagrebačkog i ozaljskog književnog kruga.

Ovaj mali odsječak globalne tematike našega ovogodišnjeg simpozija može tek ilustrirati promjene koje su snašle panonski prostor u nemirnom razdoblju između 1526. i 1790. godine. Riječ je o temi koja zahtijeva još mnogo dodatnoga sistematičnog istraživanja. No, nadam se da je i prezentiranim radom ukazano na područje kojemu naša znanost još uvijek nije posvetila dovoljno pozornosti.

⁵¹ Prema: Olga Šojat, Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma, u: PSHK, 15/1, 37-38.

⁵² Isto, 39.

⁵³ Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, 38.

Izvorno objavljeno u: Budak, Neven, Božena Vranješ-Šoljan, ur. *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf*. Sv. 28, *Verfestigungen und Änderungen der ethnischen Strukturen im pannonischen Raum von 1526-1790*. Zagreb: Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, 2000. Rad se donosi u izvornom obliku, bez kasnijih dorada koje bi upućivale na noviju literaturu o toj problematici, jer se time ne bi bitno promijenili u njemu izneseni zaključci. (prim. a.)